

ערן חמו, יערה שאלתיאל

תל יקנעם - פרויקט "אימוץ אתר"

משנת 2007 מקיימות רשות העתיקות ועיריית יקנעם תהליך פיתוח בר־קיימא ושימור בתל יקנעם. בשנים 2012 ו־2013, התקיימה הפעילות בתמיכתה של תכנית "ציוני דרך" של אגף מורשת במשרד ראש הממשלה. בתהליך זה שומרו השרידים הארכאולוגיים, ובהם שרידי מבנה הכנסייה ושרידי חומת העיר, פותחו תחנות מידע והוסדרו שבילי ביקור. בתהליך השתתפו תלמידי כיתות ד' בבתי הספר היסודיים. התלמידים הטביעו את חותמם האישי במקום באמצעות שילוב אריח קרמיקה אישי במערכת השילוט של התל, והתנסו בבניית אדמה בשיקום מערכת הביצורים הקדומה.

תהליכי שימור שבהם מעורבת הקהילה מאפשרים לה להכיר את ערכי המקום, להבין את חשיבותם, לפתח תחושת גאווה מקומית וזיקה למקום, וכתוצאה מכל אלו, לקחת אחריות על המקום. התהליך מתחיל בהכרת ערכי המקום, המוחשיים והלא מוחשיים וביטויים בשטח. מתוך כך הקהילה לומדת ומלמדת את חשיבות ערכי 'המקום', חשיבות השמירה על משאבים אלה והעברתם לדורות הבאים. בשלב זה מתחילה הקהילה לפתח זיקה ל'מקום' ומתחילה להתפתח תחושת גאווה מקומית. תחושה זו, מובילה לאחריות של הקהילה לערכי 'המקום' ועל ביטויים הפיזי בשרידים הארכאולוגיים. הנחת העבודה היא כי בסוף התהליך הקהילה תהיה אחראית למקום ובכלל זה הרשות המקומית תפתח מחויבות לשמירת 'המקום'. תהליך זה מקדם מנהיגות אזרחית סביבתית. רעיונות אלו באים לידי ביטוי בתהליך "אימוץ אתר" דוגמת זה המתקיים מספר שנים בתל יקנעם.

בתל נחשפו שתי מערכות ביצורים, זו על גבי זו, מתקופת הברזל ב'. חומת העיר הקדומה (המיוחסת לתקופת הברזל ב'1 - המאה ה־10 וראשית המאה ה־9 לפנה"ס) היא **חומת סוגרים**. החומה בנויה מחדרים צמודים, שהגישה אליהם

היא מתוך העיר. חללים אלו שימשו למגורים, לבתי מלאכה ולאחסון. בתקופות מלחמה מילאו את החללים באדמה כדי לחזק את החומה. בתחילת המאה ה־9 לפנה"ס הצטמצמו ממדי העיר. אולם בסוף המאה ובמשך המאה ה־8 לפנה"ס התחדשה במקום התיישבות מפותחת.

על הריסות חומת הסוגרים, נבנתה **חומת פרוזדור**. רוחבה מגיע עד 5 מטר לפחות, ואליה נצמדו מבני המגורים. החומה הקיפה, כנראה, מפעל מים שלא נחפר כולו, וסמוך אליו נמצאה תעלת הניקוז שנבנתה כחלק מהחומה. חומת הפרוזדור מאופיינת במעבר צר וארוך, שמטרתו לאפשר התקדמות בין כותלי החומה. אל הפרוזדור נכנסו דרך פתח הפונה לרחוב היקפי, אשר הפריד בין חומת העיר לבין בתי מגורים ושטחים פתוחים. לאורך החומה נבנו מספר מגדלים. המגדלים הם התרחבות של החומה, ומטרתם הייתה לייצב את שני הקירות ולהתגבר על תלילות המדרון. החומה הקיפה גם את מפעל המים. מחומת הסוגרים נותרו שרידים מעטים. היותה בקו ראשון למדרון, מצבה בעת החפירות, חפירות עמוקות שנעשו למרגלותיה והיעדר שימור, הביאו במהלך 20 השנים להתמוטטות רוב שרידיה.

עיקר עבודות השימור והפיתוח בשנים 2012, 2013 עוסקות בייצוב שרידי חומת הפרוזדור ובהצגתם. חומה זו השתמרה טוב יותר, אך גם ממנה התמוטטו לתחתית המדרון חלקים שניצבו על תילם בסיום החפירה. החפירה האינטנסיבית של המדרון, מתחת ליסודות הביצורים, פצעה גם את מורדות התל.

בשלב הראשון, טופל קטע בן כ־30 מ' מחומת הפרוזדור ושרידים מועטים מחומת הסוגרים של העיר. נפח הבנייה היה גדול למדי, וכלל השבה של הפן החיצוני

הצעה להמחשת רצף קו המתאר של הביצורים

עיבוד: אדר' מי רטנר

תכנית הביצורים מתקופת הברזל ב'. חומת הסוגרים ומעליה חומת הפרוזדור
 עיבוד: אדר' מ' רטנר

מסלול מוצע בין קירות חומת הפרוזדור

עיבוד: אדר' י' שאלתיאל

מקור: Amnon Ben-Tor, Anabel Zarzecki-Peleg and Shulamit Cohen-Anidjar. Yoqne'am II: The Iron Age and the Persian Period (Final Report of the Archaeological Excavations 1977-1988). *QEDEM REPORTS* 6 (2005)

מבט מתוך החומות בסיום העבודה

של הקירות והשלמת נדבך עד שניים בגובה החומה בהתאם לגובה ההשתמרות של ליבת הקירות. בקצה הדרומי שחזרנו קטע מצומצם של לבני אדמה, שאותן הכינו תלמידי כיתות ד' בעיר כחלק מהתהליך הקהילתי המתקיים במקום. בפרוזדור, בין קירות הביצור, הסדרנו מעבר בטוח לקהל, והמדרגות היורדות בנויות מאדני רכבת. עם סיום שלב זה, אפשר לרדת מהתצפית, להתקדם לאורך 30 המטרים ששוקמו ולחזור.

תכניות לשילוב קהילה בתהליך שימור והגנה על מורשת תרבות, מובילות ליצירת גרעין קהילתי התומך בפעולות השימור, ובכך ליצירת תמיכה ציבורית רחבה בו. תכניות מסוג זה מצריכות זמן רב, שינוי דפוסי חשיבה וביסוס השינוי התודעתי, המצופה מהקהילה ומהרשות המקומית כלפי שימור המורשת המקומית כחלק מהתנהלותה בהווה ובעתיד. הרחבת המעורבות הקהילתית ממעגל בתי הספר למעגלי מעורבות אחרים בקהילה יכולה להוביל לזירוז התהליך, לביסוס ולחיזוק הקשר בין הקהילה למקום ולהפיכתו למרכיב פעיל בחיי הקהילה.

יזם | רשות העתיקות, עיריית יקנעם, תכנית "ציוני דרך" של אגף מורשת במשרד ראש הממשלה

תיעוד ותכנון | אדריכלים: יערה שאלתיאל, מיכל רטנר, ערן חמו

ביצוע | צוות בראשות משמר ג'וני פטרסון

ליווי ארכאולוגי | צח הורביץ

הסברה וחינוך, רשות העתיקות | נירית קורן לורנס
